

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
PEDAGÓGIAI ÉS PSZICHOLÓGIAI KAR
NEVELÉSTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA
Vezetője: Prof. Dr. Halász Gábor, egyetemi tanár, DSc, MTA doktora
NEVELÉSELMÉLET DOKTORI PROGRAM
Vezetője: Prof. Dr. Szabolcs Éva, professor emerita, DSc

Bogdán Péter

**A romák oktatásával kapcsolatos kérdések a pedagógiai szaksajtó tükrében
– Egy társadalmi peremhelyzetben lévő közösség integrációját segítő/gátló
oktatási programok, tervek, projektek 1978 és 1997 között**

DOKTORI (PhD) DISSZERTÁCIÓ

TÉZISFÜZET

Témavezető:

Dr. Habil. Trencsényi László, címzetes egyetemi tanár, CSc

2020

Tartalomjegyzék

Bevezető.....	3
A kutatás fókusza és célja.....	3
A témaválasztás indoklása.....	4
A vizsgált időintervallum kijelölése.....	4
A vizsgált lapok kiválasztása.....	4
A kutatás módszertana.....	5
A „szemléletmódok” definiálása.....	6
Oktatáspolitikai háttér.....	7
Az elemzett pedagógiai szaklapok szerzőiről.....	7
Roma szerzők közleményei a roma közösség iskoláztatásával kapcsolatban a pedagógiai szaksajtó tükrében.....	7
Kutatási eredmények.....	8
A szerző munkái.....	10
Felhasznált irodalom.....	11

Bevezető

Az értekezésben elfoglalt kutatói pozíciómat Ingram és Abrahams Pierre Bourdieu „hasadt habitus” – elméletét továbbfejlesztő tétele szabta meg (INGRAM, N. és ABRAHAMS, J. (2016). Pierre Bourdieu a „hasadt habitus” fogalma alatt azt értette (a saját szocializációjából kiindulva), hogy a társadalmi mobilizáció (a munkásosztályból a középosztályba történő belépés) kettős szocializációt (kettős társadalmi háttérrel) eredményez, annak minden (olykor fájdalmas) „rejtett költségével” együtt. Ingram és Abrahams a tanulmányukban azonosultak Bourdieu-vel, mivel ők is a munkásosztályból léptek át a középosztályba, de tovább is fejlesztették a francia szociológus ezen fogalmát, mert Bhabha-elméletére alapozva azt állítják, hogy a kettős szocializációs háttérrel rendelkező értelmiségiek belépnek egy olyan „harmadik térbe”, a *hibrid-entellektuellek* világába, amelynek segítségével értelmiségiként funkcionálnak, de egyenlő távolságot tartanak mindkét szocializációs szférájuktól is („outsider within”-ként (kívülálló-bennlévő-ként).

A személyes kutatói pozíciómat ezek a tételek úgy érintik, hogy Bourdieu „hasadt habitus”-elmélete meghatározta az én vizsgálati pozíciómat is, amennyiben én is azonosulni tudok vele annak révén, hogy egy marginalizált kisebbségből léptem át a többség középosztályi világába, azaz nekem is kettős szocializációs háttérem van, de igaz rám Ingram és Abrahams (Bhabha-elméletét továbbfejlesztésként használó) elmélete is: mi szerint a kettős szocializáció miatt olyan hibrid-értelmiségivé váltam, aki egyszerre tud távolságot tartani a kisebbségi és a középosztályi szocializációjától is („outsider within”-ként (kívülálló-bennlévő-ként), azaz a „hibrid-értelmiségi” státuszom, az „outsider-within” (kívülálló-bennlévő)-szemléletem nagy segítség volt az értekezés tartalmi elemeinek árnyaltabb érzékelésében, megértésében és leírásában.

A kutatás fókusza és célja

A hazai neveléstudományban és közéletben hosszú évtizedek óta vitatkoznak arról, hogy a roma és nem roma értelmiségiek, oktatáskutatók, neveléstudósok, oktatási és nevelési szakértők, elméleti és gyakorló pedagógusok, közírók: miként lehetne elősegíteni – magyarországi és európai szinten – a roma származású gyermekek/tanulók iskolai sikerességét, ezért az értekezésben az - előbbiekben jelzett - diskurzus – roma gyermekek iskolázási problémáira adott – elméleti és gyakorlati válaszait, illetve azok médiareprezentációját, kívántam összegezni 1978 és 1997 között (A disszertáció 20 éves periódust vizsgál).

Az 1998-as év már az 1995-ben elfogadott NAT első alkalmazási éve volt, azaz olyan pedagógiai történeti korszakhatár, aminek a vizsgálatba vonása már más szempontú vizsgálatokat is megkövetelt volna). Az elméleti, történeti szakirodalom feldolgozásának során kialakult bennem a hivatkozott neveléstudományi diskurzus oktatási-nevelési modellel való megjelenítésének igénye: Főként a jelentős teoretikus hazai szakirodalom, illetve empirikus kutatások általánosításaira támaszkodtam, vagyis a számon tartott jelentős (és publikált) kutatások eredményeit, főbb meglátásait a modellalkotás szolgálatába állítottam. Később éppen e modellek árnyalásában szerepet játszottak a vizsgált folyóiratcikkek tanulságai is, azaz ezek a publikációk egyszerre forrásul s rendszerezésüket illetően egyszerre kutatási eredményként is szolgáltak. Ennek megfelelően az ELTE Neveléstudományi Doktori Iskolájában 2009. őszén megkezdett kutatás eredendő célja szerint, tükröt mutatva, segítség kíván lenni a pedagógus szakmának az által, hogy a pedagógiai szaksajtóban 1978 és 1997 között a roma gyermekek nevelésére, oktatására vonatkozó elképzelések rendszerezésével átfogó és visszatekintő elemzést ad ahhoz, hogy segítségével meg lehessen rajzolni a jelen és a

jövő roma gyermekeit érintő oktatási módszerek, stratégiák és modellek kiszámíthatóbb, adekvátabb, s eredményesebb útját.

A témaválasztás indoklása

Az 1989/1990-es rendszerváltás környéki gazdasági megrendülésnek, valamint a 21. század első évtizedének végén realizálódott világgazdasági válságnak – a hazai cigányság vonatkozásában különösen felerősödő – negatív ökonómiai, szociális, egészségügyi, oktatási, szocializációs, illetve munkaerő-piaci hatásai voltak, amik rendkívüli módon fontossá tették, hogy a roma integrációs pedagógiai eszköztárat szélesítsük a magyarországi cigányság beilleszkedésének minél hatékonyabb és gyorsabb elősegítése érdekében, ugyanis a jelenlegi ökonómiai realitások mellett Magyarország belátható időn belül nem tud megbirkózni a terheivel, ha a romákat nem sikerül visszaintegrálni a munkaerőpiacra és a társadalomba a hazai oktatási intézmények segítségével, a pedagógus szakma innovatív elméleti és módszertani felkészítésén keresztül.

Ez utóbbi cél realizálásához való hozzájárulásként tettem kísérletet a múltbeli oktatási-nevelési (iskolai szocializációs) modellek feltárására, ugyanis hiányzik a nevelélméleti szakirodalomból annak feldolgozása, hogy Magyarországon a roma és nem roma neveléstudósok, oktatáskutatók, pedagógusok, közírók, oktatáspolitikusok korábban milyen olyan elfeledett, sikeres roma modellekben, stratégiákban gondolkodtak, amelyek napjainkban is hozzájárulhatnak a romák társadalmi integrációjához, a munkaerőpiacra való visszavezetéséhez. Ezen szakirodalmi hiányosság kitöltése céljából az tűnt számomra a legkézenfekvőbbnek, ha a neveléstudományi, pedagógiai szaksajtóban keresem meg a kijelölt pedagógiatörténeti korszak roma oktatási-nevelési modelljeit, azaz azt, hogy a roma gyermekek iskolázási problémái miként vannak reprezentálva a pedagógiai médiában. Tettem ezt azért, mert köztudottan a kutatási eredmények és a praxis között a sajtó tölt be nélkülözhetetlen közvetítő szerepet.

A vizsgált időintervallum kijelölése

Az értekezés vizsgálati időintervallumának meghatározásakor olyan pedagógiatörténeti korszakhatárokat akartam kijelölni, amelynek a vége egybeesik az 1989/1990-es rendszerváltás utáni első alternatív és roma nemzetiségi modellértékű intézmények alapításával (azaz a máig ható jelennel), s mivel ezek a formációk 1992 és 1997 között jöttek létre, adott volt az, hogy a záróévet, az 1995-ben elfogadott és 1998-tól alkalmazott, új korszakhatárt jelentő, NAT bevezetése előtti időpontra (1997) jelöljem ki, a kezdést pedig 20 évvel korábbról, az 1978-as tantervi reformtól, azt feltételezve, hogy ebben a – pedagógiatörténeti szempontból jelentős – két évtizedben megtalálom a jelenlegi (romákkal kapcsolatos) oktatási helyzet gyökereit, valamint, a rendszerváltás időszakát átlépve, a kontinuitást is a múlt és jelen azon oktatási/nevelési gyakorlata között, amely a hazai cigányságot célozta/célozza.

A vizsgált lapok kiválasztása

A vizsgálat előkészítése során 55 olyan pedagógiai szaklapot találtam, amelyek – időintervallum tekintetében – az elemzés tárgyát képezhetnék volna, de az értekezésben nem lehetett az összes szaklapot feldolgozni, azaz szűkíteni kellett a kört, lehetőleg olyan módon, hogy a feldolgozott kiadványok tükrözzék a legfontosabb szakmai területeket, valamint azt, hogy általánosságban milyen pedagógiai diskurzusok zajlottak a roma gyermekek oktatási/nevelési problémáiról.

E szempontoknak megfelelően 10 neveléstudományi folyóiratot, szemlét, heti és havi lapot, illetve időszakos orgánomot választottam ki.

Ezen 10 szaklap tartalmaz szakági/módszertani médiumot (A Tanító/Tanító; Óvodai Nevelés, Gyógypedagógiai Szemle, Pedagógusképzés), általános (minden területet átfogó) minisztériumi oktatási, oktatáspolitikai magazint (Köznevelés), a hazai neveléstudomány vezető orgánumait (Iskolakultúra; Pedagógiai Szemle/Új Pedagógiai Szemle, Magyar Pedagógia), a rendszerváltás eufóriájában létrejött, népszerűsége törő nevelésügyi folyóiratot (Új Katedra), valamint az interdiszciplinaritásra fókuszáló, javarészt nevelésszociológiai, oktatáspolitikai narratívában megszólaló tudományos szemlét (Educatio). A társdiszciplínák (szociális munka, közművelődés, gyermek- és ifjúságvédelem, emberi jogok), a tantárgypedagógiák, a regionális folyóiratok, illetve a roma kisebbség periodikái nem képezték a kutatás tárgyát – szűrőpróba-szerűen villantottam fel egy-egy jelentős közleményt – utalva a tematika hangsúlyozottan interdiszciplináris mivoltára, egyben jelezve azt is: a pedagógiai szaksajtó biztonságosabban „érezte magát”, ha saját diskurzusán belül marad.

A kutatás módszertana

A vizsgálódás során nem volt mintavétel. A 10 pedagógiai szaklapot oldalanként tekintetem át, minden egyes szócikkben/mellékletben keresve a roma, cigány és a (romákra vonatkoztatott) „etnikum” szavakat.

Az elemzési módszerem: a tartalomelemzés, Szabolcs Éva tartalomelemzési metodikák alkalmazását leíró munkáin alapult. Ki kellett térnem a monografikus megoldás elől (ahogyan pl. Géczi János tette (GÉCZI, J. (2006), hiszen nem egy folyóirat bemutatásáról van szó, hanem több lap összehasonlító elemzéséről), és ki kellett térnem Somogyvári Lajos ikonográfiai módszerei elől is. Az újabban - a hazai kutatások között is - megjelenő számítógépes motívumelemzést sem alkalmaztam a témám érzékenysége, s terminológiai bizonytalanságai miatt. Jelzem, hogy kutatásom előzményeként felfogható két közelmúltbeli, kifejezetten a romakérdés médiareprezentációját (más lapokon, más szempontokkal) feldolgozó kutatás is hasonló módszereket alkalmazott.

Ezen eljárás eredményeként 1117 olyan írást találtam, amelyek a jelen értekezés vizsgálata alá kerülnek a következő bontásban (az első szám az összes olyan címre utal, amelyben – bármilyen kontextusban . a roma(cigány) kifejezés, fogalom megjelent, a / jel után pedig a tartalomelemzést követően az elemzésben maradt tartalmas/terjedelmes írások száma (az elemzésre nem, alig méltó kispublicisztikákat leszámítottam – hír, nekrológ, hivatalos közlemény, helyreigazítás stb., ill. csak akkor vettem számításba, ha ennek információértéke volt.):

A Tanító/Tanító: 39/8 írás, Educatio: 67/9 írás, Gyógypedagógiai Szemle: 35/4 írás, Iskolakultúra: 116/22 írás, Köznevelés: 552/53 írás, Magyar Pedagógia: 16/4 írás, Óvodai Nevelés: 69/26 írás, Pedagógiai Szemle/Új Pedagógiai Szemle: 145/27, Pedagógusképzés: 2/0 írás, Új Katedra: 76/17 írás.

A kutatás során „Kutatási Adatlap”-ot is használtam, amelyen rögzítettem a periodika címét (bibliográfiai feldolgozáshoz), a periodika típusát (a lap szakterületének rögzítéséhez), a periodika megjelenését (az időszakosság megjelöléséhez és feldolgozásához), az írásmű szerzőjét/szerzőit (bibliográfiai feldolgozáshoz), az írásmű címét/alcímét (bibliográfiai feldolgozáshoz és az adott téma pontos megjelöléséhez), a megjelenés évét (bibliográfiai

feldolgozáshoz), a megjelenés évfolyamát (bibliográfiai feldolgozáshoz), a megjelenés lapszámát (bibliográfiai feldolgozáshoz) és a megjelenés oldalszámát (bibliográfiai feldolgozáshoz).

Ezenfelül a „Kutatási Adatlap” tartalmazott egy - (8 oktatási-nevelési modellt magában foglaló) - kategorizálási rendszert (a romák oktatásával kapcsolatos konkrét programok, tervek, projektek besorolására), valamint rovatokat a „jellemző idézet”, a „jellemző problémafelvetés”, a „disszertációban történő szükséges kutatói észrevétel” számára, abból a célból, hogy a „jellemző problémafelvetés” – az elemzés szakaszában – röviden tájékoztasson az adott írás tartalmáról (még annak feldolgozása előtt), hogy a „jellemző idézet” orientáljon az értékelést/elemezést illetően vagy akár be is kerüljön az adott szócikket bemutató leírásba, valamint hogy a kutatási/olvasási szakaszban szerzett benyomások kutatói észrevételekként akár szövegszerűen is megjelenjenek az analízis során.

A disszertáció – a kutatás során feltárt - 1117 releváns közleményt, mint fentebb említve volt, elsősorban kvalitatív eszközökkel vizsgáltam, de emellett kvantitatív metódusokra is támaszkodott annyiban, hogy miután a tartalomelemzés módszerével megtörtént a romák oktatásával kapcsolatos programok, tervek, projektek besorolása, illetve ezen programokról, tervekről, projektekről kvantitatív statisztikák/táblázatok is készültek a szerint, hogy az adott írásoknak mi a műfaji mibenléte, illetve hogy a tartalmuk szorosan vagy nem szorosan kapcsolódik az értekezés témaköréhez.

A kutatás során rögzítettem a szaklapok impresszumainak történetét is. Olyan adatokat kísértem figyelemmel, amelyek informálnak a közreadó, a megjelenési hely(ek), az időszakosság, az orgánium alcímének, a szerkesztő bizottsági elnök(ök), szerkesztő bizottságok, főszerkesztő(k), kiadó(k), szerkesztő(k), vendégszerkesztő(k), felelős szerkesztő(k) változásáról.

Folyóiratunként a „fontosabb írások” alfejezetekben kiemeltem több írást (néhol modellszemléltetést is alkalmazva), de szaklaponként közöltem egy-egy jelentősnek tartott publikáció részletesebb elemzését is. Ez utóbbiak tekintetében különösen nagy gondot fordítottam arra, hogy megjelenítsek roma származású szerzőket is, mert – a fentiekben már kifejtett – kutatói pozícióból adódóan nagy fontosságúnak éreztem azt, hogy a pedagógiatörténet egy adott szakaszában hangsúlyosan jelenlévő, de mára elfeledett – roma oktatáspolitikai, pedagógiai gondolkodók újra figyelmet kapjanak, hogy a pedagógiai narratívákban – a szerzőket, értelmezést is magába foglaló „nemroma” megközelítésnek tekinthető írások mellett (szóaljanak meg azok akár elfogadóan, akár az egyetemes társadalom, vagy nemzet nevében, akár az ún. „többségi társadalomban” jelenlévő diszkrimináció felhangján) – szemléltessem a „roma hangot” is. Persze ezen szemléletem igaz az elfeledett nemroma szerzőkre is, ezért sokszor őket is a felszínre hoztam, mert azt gondolom, hogy az értekezésemnek éppen az az egyik erénye, hogy az évtizedek óta ismert és jelentős kutatók munkásságának bemutatása mellett, kiter a névtelenné és hangtalanná vált pedagógiai szereplők írásaira is.

A „szemléletmódok” definiálása

8 olyan szemléletmódot definiáltam, s az elemzésben különítettem el, amely – szorosan vett értelemben – az értekezés vizsgálati tárgykörét képezi, s amelyet a besorolás során alkalmaztam is. Ezek a következők: *asszimiláció-modell* (A roma gyermekek roma önazonosságát felszámolni kívánó modell), *szegregáció-modell* (A roma gyermekek etnikai alapon való

elkülönítését célzó modell), *integráció-model* (A roma és nem roma gyermekek együttes nevelését-oktatását célzó modell), *szegregációs-integrációs-model* (1.A roma gyermekeket kezdetben „felzárkóztatás” címszó alatt etnikai alapon elkülönítő eljárás, amely után – a kívánt kompetencia/norma, illetve „szocializációs állapot” /értsd középosztályi viselkedési normák/ elérésével – integrált körülmények között való nevelést-oktatást javasolnak 2. azonos szövegben a szegregációt és integrációt is relevánsnak tartó írás), *multikulturalizmus-model* (A roma gyermekek kulturális sajátosságait tételező, ezek tiszteletben tartására és annak figyelembe vételére, ezekre mint (akár nemzetiségi)identitásfejlesztésre építő modell), *interkulturalizmus-model* (A roma gyermekek kulturális sajátosságait tételező, ezek tiszteletben tartása és figyelembe vétele mellett, a nem roma gyermekekkel való, kölcsönös, kulturális interakciókra is fókuszáló modell), a *roma tematika etnikus felfogása-model* (1.Nemzetiségi alapon szerveződő iskola 2. A roma gyermekek iskolai problémáit a roma kulturális (szocializációs és szociokulturális) sajátosságokra, deficitre visszavezető modell 3. A roma gyermekek iskolai problémáit olykor – már-már rasszista módon – úgymond genetikai jellegzetességekre visszavezető modell), a *roma tematika szociális felfogása model* (A roma gyermekek iskolai problémáit a roma családok szociális depriváltságára, devianciájára visszavezető , a sajátosságokat szocializációs deficitként értelmező modell).

Oktatáspolitikai-történeti háttér

Az általános oktatáspolitikai történéseket alapvetően a szakavatott Kardos József, *Iskola a politika sodrásában (1945-1993)* című műve alapján követtem végig (1960 és 1996 között) , míg a roma oktatáspolitikatörténet megrajzolásakor (1960 és 1985 között) Mezey Barna, Pomogyi László, Tauber István, *Magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985* című munkájára támaszkodtam, (az 1986 és 1999 közötti szakasz megírásakor pedig) Forray R. Katalin és Hegedűs T. András *Cigányok, iskola, oktatáspolitikai* című könyvére. A két elbeszélés kapcsolataira és kapcsolatainak hiányaira igyekeztem rámutatni.

Az elemzett pedagógiai szaklapok szerzőiről

A 10 pedagógiai szaklapban feltűnő 507 szerzőt (jegyzett és nem jegyzett szerzők) a „jegyzettség”, sokoldalú „foglalkoztatottság”, ill „laphúság” alapján 6 kategóriára osztottam és a neveiket ábécé sorrendben táblázatba foglaltam. A *jegyzettséget* a Keraban Kiadónál megjelent *Pedagógiai Ki Kicsoda?* című kötet alapján vettem számításba. Ezt a forrást néhány esetben kiegészítettem Trencsényi Lászlóval (a „*Maratoni sereg*” kutatójával) készült, kontrollnak felfogható interjú eredményeivel. Az adatok szerint a 10 leggyakoribb szerző: Novák Gábor (54 írás), Miksa Lajos (40 írás), Szunyogh Szabolcs (22 írás), Csillei Béla (18 írás), Forray R. Katalin (16 írás), P.Kovács Imre (15 írás), Hegedűs T. András (11 írás), Liskó Ilona (10 írás), Trencsényi László (9 írás), Várnagy Elemér (9 írás). A szerzők közül Novák, Miksa, Szunyogh és P.Kovács az adott lap alkalmazott újságíró munkatársai voltak, a többiek pedig kutatók, egyetemi oktatók. A szerzői lista további kvantitatív és kvalitatív elemzését végeztem el.

Roma szerzők közleményei a roma közösség iskoláztatásával kapcsolatban a pedagógiai szaksajtó tükrében

Az 507 szerzőből 12 volt roma származású (2,37%), s az 1117 írásból 27-et (2,42%) jegyeztek. A 12 roma szerző a következő volt: 1. Bogdán János, 2. Burai Pál József, 3. Choli Daróczi

József, 4. Czuczú Tibor, 5. D. Magyari Imre, 6. Farkas Kálmán, 7. Horváth Aladár, 8. Lakatos Béla, 9. Nagyné Volopich Mária, 10. Rácz Gyöngyi, 11. Vajda Imre, 12. Varga Gusztáv

Kutatási eredmények

A 10 pedagógiai szaklap hasábjain 1117 olyan írás jelent meg, amely tartalmazta a „roma”, „cigány” vagy a roma értelemben használt „etnikum” szavakat, 29 műfajt fednek le, s csak 170 publikáció esetében mondhatjuk el azt, hogy olyan megállapítások merültek fel, amelyekből roma oktatási-nevelési modellekre lehet következtetni, vagyis 947 mű esetében (5 műfajban) csak a doktori értekezés témájához kevésbé szorosan kapcsolódó írásról van szó.

Az 1117 szakcikkéről általánosságban a következők állapíthatók meg: 1978-ban, 1983-ban és 1985-ben kiemeltebb figyelem mutatkozott a roma tematika iránt, mint más években. Ez a megnövekedett érdeklődés 1986-tól (habár kissé ingadozott a mértéke) már folyamatosnak volt mondható, s a szocialista korszakot lezáró 1990-es évben kulminálódott is, 1991-ben pedig enyhén visszaesett. 1992-ben - az 1978-tól 1991-ig tartó időszakhoz képest – radikális mértékű odafordulás volt megtapasztalható, az 1992-es (cigánysággal kapcsolatos) közlemények száma, az 1990. évi 40 írásnak több mint másfélszeresére emelkedett (70 írás). Az 1993-as közoktatási törvény elfogadásakor 102 közlemény foglalkozott a romákkal, de a cigányság iskolázási kérdései iránti érdeklődés a '90-es évek második felében is töretlenül fennmaradt: a NAT elfogadásának évében 142 roma tematikájú cikk jelent meg, a Cigány Oktatásfejlesztési Program kiadásának évében is 119 megjelenéssel számolhattunk, míg az 1997-es esztendőben, az Alapelvek megjelenésekor 147 (roma oktatással kapcsolatos) közleményt adtak ki. Az adatokból az is kiderül, hogy a szocialista hatalom alatt hangsúlyos volt a romák iskolai problémáinak kezelése, a rendszerváltás rövid időszakában viszont kevésbé (feltehetően az általános, az új hatalom kialakulásának általános kihívásaival jellemezhető politikai helyzet hatására), ugyanakkor az is megállapítható, hogy 1991-től (különösen 1993 és 1997 között) radikális mértékben megnőtt (szakmai körökben) a kérdés iránti érdeklődés.

Az 170 (oktatási modellt tartalmazó, tükröző, értelmező modellben való gondolkodásra utaló) szakcikkéről általánosságban a következők állapíthatók meg: A vizsgálati anyagban azonosítható volt a kutatás elején tételezett és korábban már felsorolt 8 szemléleti modell.

A roma tematikát illetően 1978-ban, 1983-ban és 1985-ben több – olykor egymásnak szembeeső - szemléleti modellt kínáltak, mint más években. Ugyanakkor miközben 1986 és 1990 között növekedett az általános figyelem a romák iskolázási gondjai iránt, a szemléleti modellekben való gondolkodás olyannyira nem volt jellemző a szerzők körében, hogy miközben 1990-ben 40 írás foglalkozott a romákkal, aközben ugyanabban az évben csak 4 közlemény kínált valamilyen azonosítható modellként értelmezhető oktatási-nevelési felfogást.

Az adatokból kiderül: a rendszerváltás időszakában nem csak általánosságban csökkent a figyelem a cigányság iskolázási gondjai iránt, gyakorlatilag a szemléleti modellek megfogalmazása is visszaszorult, amire a választ szintén abban lehet keresni, hogy az általános politikai történések jobban előtérbe kerültek, mint a romák oktatási gondjai.

1992-től megnövekedett az azonosítható szemléleti modelleket megfogalmazó közlemények száma. A NAT elfogadásának évében pedig radikális mértékben ugrott meg az írások száma, s ez a kitüntetett figyelem folytatódott a Cigány Oktatásfejlesztési Program megalkotásának időszakában is, valamint az azt követő évben. A kvantitatív adatokból az is kiolvasható, hogy

a szocialista érában erőteljesen koncentráltak a cigányság oktatási problémáinak megoldására, aztán a rendszerváltás után még hangsúlyosabbá vált a kérdés.

Összességében az állapítható meg, hogy a romák oktatásával kapcsolatos publikációk a vizsgált szakfolyóiratokban döntő többségében etnikusan közelítették meg a vizsgált ciklus idején a cigányság iskoláztatásának problémakörét, amelyhez szorosan kapcsolódik az a tény, hogy a rangsorban a második modell a szegregáció-modell.

A pedagógus szakma és elitje megosztottságról tett tanúbizonyságot, mert az integráció-modell (közel azonos számban) volt jelen a 10 pedagógiai orgánus lapjain, mint a szegregáció, de hasonló jellegű szakmai megosztottságot jelez az is, hogy a szegregációs-integrációs-modell és az interkulturalizmus-modell ugyanolyan mértékben képezett megoldási javaslatot az írásokban a roma gyermekek oktatását-nevelését illetően.

Számosságát tekintve a roma tematika szociális felfogása-modell jelentős mértékben háttérbe szorult, s az asszimiláció-modell csekély számú jelenléte is csak megerősíti azt a tendenciát, hogy a romák iskolázási problémáit etnikusan kezelték, hogy a vizsgált ciklusban nem fogadták el a romák (sok törekvése közül) azon egyik törekvését, hogy voltak, akik akár beolvadni is hajlandók lettek volna a nemroma társadalomba. Ugyanakkor 1978-tól 1997-ig folyamatos változáson, fejlődésen ment keresztül a romák iskoláztatásának kérdéseiről való gondolkodás. A vizsgálati anyagban jól megfigyelhető, hogy a kezdetben uralkodó etnikus és szegregáló megközelítést folyamatosan támadták az integrációban hívők, s noha felmerült ennek ötvözete, a szegregálva integrálás gondolata is, az idő előrehaladtával a multikulturalizmus, az interkulturalizmus és a roma tematika szociális felfogása is egyre inkább teret nyert, aminek az oktatáspolitikai dokumentumokban és a neveléstudományi kutatások mainstream nézetrendszerében megvolt a lenyomata, azaz a pedagógiai szaksajtó mainstream nézetrendszere szinkronban volt a neveléstudományi kutatások nézetrendszerével, annak állásfoglalásait – többé-kevésbé – követte, néhány esetben elővételezte.

Jellegzetesnek mondható, hogy a vizsgált lapokhoz nem kötődik karakteresen egyetlen modell sem. Ez magyarázható azzal is, hogy a legfontosabb szerzők gyakorlatilag folyamatosan több lapban is publikáltak, vagyis pedagógiai sajtónkra - a vizsgált időszakban - az „irányzatosodás” e téren sem volt jellemző.

A SZERZŐ MUNKÁI:

- BOGDÁN, P. (2003), *Madarakból lettünk (Ribó Pongrácz Éva: Madarakból lettünk – Cigány gyermekek képei)*, Iskolakultúra, 6-7.szám, 189-193.
- BOGDÁN, P. (2006), *A „kulturális másság” antológiája*, Iskolakultúra, 1.szám, 103-111.
- BOGDÁN, P. (2009), *Roma Mentor Projekt*, Taní-tani, 51.szám, 32-35.
- BOGDÁN, P. (2011), *Cigánygyerekek a Köznevelés című folyóirat tükrében (1978-1982)*, Iskolakultúra, 6-7.szám, 61-70.
- BOGDÁN, P. (2012), *Innovatív törekvések a roma oktatásban Magyarországon*, In: BODONYI, E. és GYÖRGYINÉ KONCZ, J. (2012), *Modern alternatív iskolák*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 93-112
- MÉSZÁROS, GY., BOGDÁN, P. és CSEREKLYE, E. (2012), *Társadalmi sokféleség, interkulturalitás*, „Az ifjúságsegítés rangjáért” sorozat, 8. kötet, Kecskemét
- BOGDÁN, P. (2014), *REDHNET – Egy EU-s projekt a migráns romák segítésére*, Új Pedagógiai Szemle, 1-2.szám, 126 – 131.
- BOGDÁN, P. (2014), *Lapszemle – Válogatás angol nyelvű online pedagógiai folyóiratok tanulmányaiból*, Új Pedagógiai Szemle, 5-6.szám, 117 – 120.
- BOGDÁN, P. (2014), *Ajándék Angliából (nem csak) angoltanároknak!*, Új Pedagógiai Szemle, 7-8.szám, 51-65.
- BOGDÁN, P. (2014), *MONITOR Live – Egy kritikai műhely állásfoglalása és javaslatai a romák tankönyvi megjelenéséről*, Új Pedagógiai Szemle, 9-10.szám, 84 – 88.
- BOGDÁN, P. (2015), *Cigány gyerekek a Köznevelés című folyóirat 1983 és 1987 között megjelent cikkeinek tükrében*, Régió, 4.szám, 80-114.
- BOGDÁN, P. (2016), *A romák/cigányok tankönyvi jelenlétét elemző kutatásokról*, Új Pedagógiai Szemle, 5-6.szám, 127-136.
- BOGDÁN, P. (2016), *Roma Mentor Projekt: a Barát-modell*, Iskolakultúra, 5.szám, 63-76.
- BOGDÁN, P. (2016), *Tanoda a határon*, Régió, 4.szám, 196-210.
- BOGDÁN, P. (2017), *A romák oktatásának kérdései az iskolaelméletek összefüggéseinek tükrében 1978 és 1998 között*, Új Pedagógiai Szemle, 5-6.szám, 20-30.
- BOGDÁN, Péter (2017), *Issues of Roma Education in Light of Interrelations of School Theories between 1978 and 1998*, Hungarian Educational Research Journal, 4, 103-116.
- BOGDÁN, P. (2018), *Tapasztalati tudásátadás francia módra*, Új Pedagógiai Szemle, 9-10.szám, 126-132.
- BOGDÁN, P., MOLNÁR, I. G. és SETÉT, J. (2019), *Roma reprezentáció a magyar főváros közterein*, Tom Lantos Intézet, Budapest, 1-38.

FELHASZNÁLT IRODALOM (VÁLOGATÁS)

ÁLTALÁNOS MŰVEK

INGRAM, N. és ABRAHAMS, J. (2016), *Stepping outside of oneself – How a cleft-habitus can lead to greater reflexivity through occupying 'the third space'*, In: THATCHER, J., INGRAM, N., BURKE, C. és ABRAHAMS, J. (szerk.) (2016), *Bourdieu: The Next Generation – The development of Bourdieu's intellectual heritage in contemporary UK sociology*, Routledge, Abingdon

PEDAGÓGIA

BÁTHORY, Z., FALUS, I. (főszerk.), BÁRSONY, CS., RÉT, R. és SZABOLCS, É. (szerk.) (1997a), *Pedagógiai Ki Kicsoda*, Keraban Könyvkiadó, Budapest
TRENCSÉNYI, L. (2011), *A maratoni sereg*, Önkonet, Budapest

KUTATÁSMETODIKA

BERNÁTH, G. (2003), *A magyar média romaképe*, Beszélő, 6.szám
GÉCZI, J. (2006), *Az iskola kultúrája: nevelés és tudomány*, Pécs
SZABOLCS, É. (1999), *Tartalomelemzés a gyermekkép történeti kutatásában. Gyermekkép Magyarországon 1868-1890*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 7-14 és 68-74
SZABOLCS, É. (2001), *Kvalitatív kutatási metodológia a pedagógiában*, Műszaki Könyvkiadó, 55-59
TERESTYÉNI, T. (2004), *A sajtó roma vonatkozású tartalmai a 2002-es parlamenti választások kontextusában*
https://mediakutato.hu/cikk/2004_02_nyar/08_sajto_roma?fbclid=IwAR3-l_w6oxRZ-37uqplrb_9WqwE5azxhmxRWvdD5U25kKxDz-QsVX7p_Uxc

OKTATÁSPOLITIKA-TÖRTÉNET

FORRAY R., K. és HEGEDŰS T., A. (2003), *Cigányok, iskola, oktatáspolitiká*, Oktatókutató Intézet-Új Mandátum Könyvkiadó
KARDOS, J. (2007), *Iskola a politika sodrásában 1945 – 1993*, Gondolat Könyvkiadó Kft.
MEZEY, B., POMOGYI, L., TAUBER, I. (1986), *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest

ROMOLÓGIA

BORECZKY, Á. (szerk.) (2009), *Cigányokról – másképpen. Tanulmányok az emlékezetéről, a családi szocializációról és a gyerekek kognitív fejlődéséről*, Gondolat Kiadói Kör Kft., Budapest
CSONGOR, A. (1993), *Kisebbségek periferián*, Educatio, 2, 284-286
DARÓCZI, Á. (2006), „Mivé lettünk? Roma kulturális mozgalom az emancipációért”, Új Ifjúsági Szemle, 2, 51-57
EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTER (1998), *A Pleasant Fiction – The Human Rights Situation of Roma in Macedonia*, European Roma Rights Center, Budapest
EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTER (1999), *A Special Remedy - Roma and Schools for the Mentally Handicapped in the Czech Republic*, European Roma Rights Center, Budapest

- EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTER (2000), *Campland – Racial Segregation of Roma in Italy*, European Roma Rights Center
- EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTER (1997a), *No Record of the Case – Roma in Albania*, European Roma Rights Center, Budapest
- EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTER (1997b) *Time of the Skinheads – Denial and Exclusion of Roma in Slovakia*, European Roma Rights Center, Budapest
- FEJES, J.B. (2013), *Miért van szükség deszegregációra?*, Belvedere Meridionale (A szegedi és hódmezővásárhelyi deszegregációt támogató Hallgatói Mentorprogram. Öt év tapasztalatai), Szeged, 15-35
- FORRAY R., K. (1998), *A cigányság oktatásának egyes kérdései Európában*, Magyar Pedagógia, 1.szám, 3-16
- FORRAY R., K. és HEGEDŰS T., A. (1990a), *A cigány etnikum újjászületőben. Tanulmány a családról és az iskoláról*. Közoktatási Kutatások, Akadémiai, Budapest
- FORRAY R., K. és HEGEDŰS T., A.(1990b), *Többféle kultúrára támaszkodó nevelés*, Köznevelés, 2. szám, 4-5.
- FÜLÖP, I. (2011), *Szocio-kulturális hátrányok enyhítése az integrációs pedagógiai rendszer alkalmazásával*, Dávid-Educator Szolgáltató és Tanácsadó Kft. - Oktador Pedagógiai Szolgáltató Intézet, Gyomaendrőd-Hajdúszoboszló
- GYÖRGY, E. (2017), *A kisebbségi kulturális örökség létrehozásának kísérlete: A Rom Som cigányklub története (1972-1980)*, In: ÁDÁM, I. (szerk) (2017), *Populáris zene és államhatalom: tizenöt tanulmány*, Rózsavölgyi és Társa, Budapest, 219-247
- KERTESI, G. és KÉZDI, G. (2006), *A hátrányos helyzetű és roma fiatalok eljuttatása az érettségihez – Egy különösen nagy hosszú távú költségvetési nyereséget biztosító befektetés*, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet – Budapesti Corvinus Egyetem Emberi Erőforrások Tanszék, Budapest (Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek)
- KERTESI, G. és KÉZDI, G. (2014), *Iskolai szegregáció, szabad iskolaválasztás és helyi oktatáspolitikai 100 magyar városban*, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság – és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet – Budapesti Corvinus Egyetem Emberi Erőforrások Tanszék, Budapest (Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek)
- NAHALKA, I. (2009), *A roma gyerekek kognitív fejlesztése*, In: BORECZKY Ágnes (szerk.) (2009), *Cigányokról – másképpen – Tanulmányok az emlékezetről, a családi szocializációról és a gyerekek kognitív fejlődéséről*, Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 185-238
- RÁCZ, GY. (1985), *Az óvoda és a cigánycsalád kapcsolata*, Köznevelés, 5. szám, 151-154
- RIBÓ PONGRÁCZ, É. (2001), *Madarakból lettünk. Cigány gyermekek képei*, Pro Pannonia Kiadó
- SZUHAY, P. (2012), *Sosemlesz Cigányország*, Osiris Kiadó, Budapest
- TAKÁCS, G. (2009), *Kiútkeresők. Cigányok iskolai reményei*, Osiris Kiadó, Budapest (Magyarország felfedezése)
- VÁRNAGY, E. és VEKERDI, J. (1979), *A cigány gyermekek nevelésének és oktatásának problémái*, Tankönyvkiadó, Budapest